

REGIMUL MINORITĂȚILOR NAȚIONALE ÎN ROMÂNIA (23 august 1944—1945)

Resurecția generală a naționalismului în Estul Europei după căderea comunismului a readus în atenția publică relația antitetică (fundamentală pentru orice ideologie identitară) *noi — ei*. Dacă acești *ei* trăiesc în interiorul granițelor propriului *nostru* stat, sunt definiți, în general, prin sintagma „minorități naționale”*, iar trecutul lor este un teren de instrumentalizare politică și mai puțin unul de investigare istorică. Iată de ce credem că o discuție asupra locului ocupat de minorități în politica statului român în perioada imediat postbelică este utilă. Ne-am propus să urmărim evoluția statutului oficial al minorității în general, cât și evoluția situației unor minorități în unele cazuri particulare, ambele sesizabile în primul rând din analiza legislației referitoare la problemele în cauză. De altfel, legislația este sursa principală a acestei lucrări și credem că este cadrul în care se manifestă efectiv atitudinea deținătorilor puterii față de problema minoritară.

De la început trebuie să precizăm că semnul sub care stă situația minorităților și cursul politicii statului român față de ele este cel al alertei schimbări, la care concură câțiva factori interni și externi, pe care îi vom enumera în continuare. Între cei externi, cel determinant pentru întreaga evoluție politică a României în perioada postbelică s-a dovedit a fi implicarea U.R.S.S. Până la un punct justificabilă și explicabilă (din punct de vedere sovietic, România fusese un stat inamic), imixtiunea sovietică s-a concretizat prin ocupația militară și s-a instituționalizat prin Comisia Aliată de Control, organ care se manifestă nu de puține ori ca primă putere de decizie internă, în condițiile depozitării guvernului de la București de majoritatea competențelor sale. De aceea, când folosim formula „politica statului român față de minorități”, trebuie să avem neapărat în vedere amendamentul enunțat mai sus, și să anume, inexistența practică a suveranității.

Încadrând evoluția politică din România în contextul situației din Centrul și Sud-Estul Europei, o serie de autori au ajuns la concluzia că România a făcut parte — inițial — dintr-o primă zonă de securitate a

* În lucrarea de față folosesc noțiunea „minorități” în accepțiunea în care înseamnă „grupuri sociale unite prin legături de descendență, limbă sau religie comune și care se percep ca diferite în aceste privințe de majoritatea locuitorilor unei anumite entități politice” (cf. Encyclopedia Britannica, ed. 1961). Acestei definiții îi trebuie adăugată precizarea că noțiunea de „minorități naționale” exprimă poziția *numerică* a respectivului grup social din punct de vedere etnic, lingvistic, confesional, în raport cu restul populației respectivei entități politice. În cuprinsul lucrării vor apărea formulele „politica națională” sau „politica minoritară”. Pentru a evita confuziile, cititorul este rugat să înțeleagă prin aceste formule „conduita puterii politice în privința minorităților naționale”.

U.R.S.S., împreună cu Bulgaria și Polonia. Se explică astfel abrupta evoluție — stimulată — a regimului politic românesc după 1944, evoluție vizibilă și din perspectiva subiectului pe care intenționăm să-l tratăm.

Prezența sovietică s-a făcut simțită în România nu doar militar sau prin intermediul Comisiei Aliate de Control, ci și prin activitatea și rapida ascensiune a unei formațiuni politice prin care U.R.S.S. viza penetrarea sistemului politic românesc și instrumentalizarea lui: Partidul Comunist din România (din octombrie 1945, Partidul Comunist Român, iar din 1948 Partidul Muncitoresc Român). El însuși obiect al suspiciunii evasigenerale (datorată atât importului de ideologie sovietică, cât și faptului — descalificant în viața politică a României interbelice — că rândurile sale erau formate din minoritari), Partidul Comunist utiliza consecvent un discurs politic care promitea o nouă abordare a problemei minorităților, radical diferită și mai „democratică” decât cea a vechilor forțe politice.

Între factorii interni ce influențează evoluția politicii minoritare, cel mai important rezidă în modificările juridice ce se produc în sistemul politic românesc începând cu august 1944. Lovitura de stat de la 23 august constituie începutul unei evoluții marcate în primă instanță de efortul aproape general al factorilor politici interni de a proceda la construcția unui sistem politic bazat pe precepte democratice. O primă acțiune în acest sens a fost decretul regal din 2 septembrie 1944¹, prin care erau recunoscute drepturile cetățenilor cuprinse în Constituția din 1923. Ca urmare, o mare parte din legislația emisă în ultimii șase ani necesita o grabnică revizuire sau abrogare, deoarece venea în contradicție cu principiile Constituției din 1923, devenită punct de reper al noului sistem pe cale a se infiripa. În consecință, printre problemele ce urmau să cunoască noi abordări legislative se afla și aceea a minorităților.

Pe lângă factorii enumerați mai sus, mai exista o reglementare juridică internațională, care tratează tangențial și problema minorităților: Convenția de Armistițiu dintre România și Națiunile Unite, semnată în septembrie 1944. Articolul 6 al acestei convenții stipulează următoarele: „Guvernul român va elibera imediat, fără distincție de cetățenie sau naționalitate, toate persoanele arestate [...] din cauza originii lor rasiale și va desființa orice legislație discriminatorie și restricțiile impuse din această cauză”².

În perioada interbelică, problema minorităților naționale se dovedise a fi una destul de acută. Maniera de tratare a acesteia din partea statului, precum și reacția ostilă a unora dintre grupurile minoritare au condus la existența unor raporturi destul de încordate între stat, pe de o parte și unele minorități (în special cea maghiară³), pe de altă parte.

¹ *Monitorul Oficial*, partea I (în continuare M.O., I), nr. 202/2 septembrie 1944, p. 6232.

² *Relații internaționale în acte și documente* (coord. C. Bușe, Al. Vianu, Z: Zamfir, Gh. Bădescu), vol. II, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1976, p. 166.

³ Vezi, de ex., Irina Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania*, Cornell University Press, 1995, pp. 176—183.

Intervalul în care aceste raporturi cunosc cea mai accentuată deteriorare coincide, în linii generale, cu perioada celui de-al doilea război mondial. Remarcăm — în această perioadă — tratarea diferențiată, pe criterii etnice, rasiale sau confesionale a minorităților. Această situație, credem, este în principal consecința subscrierii regimului Antonescu la principii derivate din ideologia național-socialistă germană (în condițiile știute). Un alt factor, secundar însă, îl considerăm a fi accentuarea naționalismului în care s-a reînșurat statul român după pierderile suferite în 1940. Să exemplificăm. Guvernul român este nevoit să accepte constituirea totalității membrilor minorității germane, prin legea 830 din 2 noiembrie 1940, într-un grup etnic, corporație de drept public, pusă sub directă protecție a Reich-ului german și care conferea membrilor ei privilegii colective. Reich-ul a presat Bucureștiul să procedeze astfel din evidente rațiuni ideologice (naziștii considerau că toți germanii aparțineau unei unice comunități, *Volksgemeinschaft*). La polul se afla minoritatea evreiască, supusă unui tratament discriminatoriu, cu caracter rasist, fidel principiului inegalității juridice și sociale a individului în funcție de apartenența rasială, confesională sau etnică⁴. Aceste două situații, cea a minorității evreiești și cea a Grupului Etnic German erau extremele între care se aplica politica regimului Antonescu față de minorități.

Deci, situația existentă la 23 august 1944 era complexă și se cerea soluționată în acord cu principiul deplinei egalități a cetățenilor, înscris atât în constituția recent repusă în vigoare, cât și în articolul 6 al Convenției de Armistițiu. Măsurile care se vor lua în continuare în problema minoritară pot fi împărțite în două categorii: cele vizând situații speciale și cele vizând reglementări globale. Pentru început vom analiza măsurile din prima categorie.

Paradoxal, la prima vedere, în România nu se renunță la tratarea diferențiată a minorităților nici după 23 august 1944. Situația comportă două explicații. Prima ar fi necesitatea soluționării problemelor fiecărui grup minoritar (individualizat ca atare și uneori izolat prin măsurile legislative din perioada 1938—1944) în parte. A doua explicație: această conduită este, de fapt, o „rezervă legală“ pe care factorii de decizie din viața politică internă românească și-o asigură, pentru a promova măsuri de discriminare negativă sau pozitivă a unor grupuri minoritare. Cel mai elocvent exemplu de discriminare negativă este cel al minorității germane.

În primă instanță, se procedează la desființarea Grupului Etnic German, la 8 octombrie 1944⁵. Prin această măsură — în fond, normală — se urmărea anularea diferentelor juridice dintre minoritatea germană și restul populației. Lucrurile nu se opresc însă aici, și evoluția din România este integrabilă celei din zona central-est-europeană, unde sovieticii devin în 1944—1945 factorul prim de putere. Încă înainte de

⁴ Lya Benjamin, „Studiu introductiv“ la *Evreii din România între anii 1940—1944*, vol. I — Legislația antievreiască, ed. Hasefer, București, 1993, p. XIX; Victor Neumann, *Istoria evreilor din România — studii documentare și teoretice*, ed. Amarcord, Timișoara, 1996, p. 211—234.

⁵ M.O., I, nr. 233/8 oct. 1944, p. 6558.

desființarea Grupului Etnic German începe (supervizată și coordonată de Comisia Aliată de Control), o adevărată campanie de măsuri punitive, legal nejustificată, aplicată minorității germane în ansamblu, socotită aprioric de sovietici instrument al nazismului în România⁶. Soluționarea din punct de vedere sovietic a problemei germanilor din întreaga zonă central-est-europeană s-a bazat pe considerente strategice, însă asemănarea a ceea ce s-a petrecut cu o răzbunare pe baze etnice este prea mare pentru a nu fi luată în considerare.

Statele din Centrul și Estul Europei au trecut aproape fără excepție, în primii ani postbelici, la măsurile de culpabilizare colectivă a minorității germane, însoțite de represalii. Astfel în Polonia se petrece, coroborat cu modificările teritoriale pe care le cunoaște acest stat, un adevărat exod al germanilor, iar în 1945 cetățenii polonezi de origine etnică germană sunt deposedați de cetățenie⁷. Măsurile represive culminează cu deportări masive de populație germană din Iugoslavia⁸, Cehoslovacia⁹, Ungaria¹⁰. De menționat că această adevărată „migrație a popoarelor” s-a produs cu acceptul Marii Britanii și S.U.A., dat U.R.S.S. la întâlnirea de la Ialta și apoi la cea de la Postdam¹¹.

Pe scena politică românească, Partidul Comunist se manifesta în concordanță cu politica externă sovietică, inclusiv în problema etnicilor germani. Acest fapt este vizibil în platforma Frontului Național Democrat, apărută la sfârșitul lunii septembrie 1944¹². Interesul sovietic vis-a vis de minoritatea germană s-a manifestat cu o intensitate crescândă, culminând în cea de-a doua parte a lunii ianuarie 1945, când din România au fost ridicați cca. 75.000 de membri ai acestei minorități. Deportarea lor în U.R.S.S. a fost ascunsă sub eticheta de „reabilitare voluntară”¹³, iar criteriile de deportare erau apartenența etnică și vârsta — bărbații între 17—45 ani; femeile între 18—30 ani¹⁴. Dintre cei deportați au murit în U.R.S.S. între 15 și 20%. În plan oficial nu apare nici o măsură care să legifereze tratamentul la care sunt supuși etnicii germani¹⁵. Singura mențiune referitoare la acest tratament este o lege din 7 august 1946 care reglementa „modul de justificare a cheltuielilor

⁶ D. Șandru, „Studiu introductiv” la *Deportarea etnicilor germani din România în Uniunea Sovietică — 1945*, Forumul Democrat al Germanilor din România, 1994, p. 7—8 (în continuare D. Șandru, „Studiu...”).

⁷ Glatz Ferenc, *Minorități în Europa Centrală — analiză istorică și un cod al comportamentelor*, Europa Institut, Budapesta, 1993, p. 37.

⁸ G. C. Paikert, *The Danube Swabians*, The Hague, Martinus Nijhoff, 1967, p. 285—286.

⁹ *Ibidem*, p. 205.

¹⁰ *Ibidem*, p. 195.

¹¹ Z. A. B. Zeman, *The making and breaking of communist Europe*, Blackwell, 1991, p. 210.

¹² D. Șandru, *Die Politik der Rumänischen Regierungen gegenüber der Deutschen Minderheit aus Siebenbürgen in den Jahre 1944—1945*, in: *Transylvanian Review*, I, 1/1992, p. 67.

¹³ G. C. Paikert, *op. cit.*, p. 259.

¹⁴ *Deportarea etnicilor germani...*, p. 38; pentru situația germanilor din România, vezi și Mihai Pelin, *Requiem pentru Convenția de la Geneva*, ed. Paco, București, 1996; pentru deportarea în U.R.S.S. vezi *Die Deportation von Siebenbürgische Sachsen in die Sowjetunion, 1945—1949*, vol. I—III, Böhlau Verlag, 1995.

¹⁵ Vezi G. C. Paikert, *op. cit.*, p. 259; D. Șandru, *Studiu...*, p. 13.

ce se fac în legătură cu ridicarea cetățenilor de origine etnică germană [. . .]¹⁶.

Direcția principală a măsurilor speciale luate în România după 23 august este normalizarea situației minorității evreiești. Adusă într-un stadiu de inferioritate juridică printr-o întreagă politică discriminatorie, minoritatea evreiască aștepta să fie repusă, în ansamblul ei, prin legi speciale, în posesia drepturilor cetățenești fundamentale. Restabilirea acestor drepturi a avut o evoluție interesantă. Prima lege reparatorie este emisă la 22 septembrie 1944. Ea abroga măsurile care restrângeau accesul evreilor la învățământul de toate gradele și retitularizează profesorii evrei eliminați din învățământ în baza legilor discriminatorii¹⁷. A doua măsură legislativă promovată de guvernanți viza reintegrarea evreilor în armată, precum și abrogarea legii referitoare la statutul militar al evreilor¹⁸. Deși erau în fond reparatorii, aceste legi erau oarecum colaterale principalelor așteptări ale comunității evreiești, așa cum consideră și conducătorul ei spiritual din epocă, șef-rabinul dr. Alexandru Șafran¹⁹. El oferă și o explicație situației, considerând că legea pentru restabilirea statutului militar al evreilor a fost adoptată prioritar din dorința factorilor politici ca acesta să fie pentru membrii comunității evreiești un prim contact cu calitatea de cetățean²⁰ prin integrarea într-o armată care mai lupta încă împotriva nazismului. Pe baza acestei legi au fost reintegrate în armată 3445 cadre militare (în ianuarie 1945)²¹. Tot în ianuarie apare o lege care viza o problemă stringentă: repunerea în drepturi a farmaciștilor evrei. Se încerca astfel restaurarea unei părți a componentei economice a vieții comunitare evreiești, cunoscută fiind (statistic) marea răspândire a acestei profesii în rândul comunităților evrei.

Pașii cei mai importanți în direcția normalizării statutului juridic al minorității evreiești s-au întreprins odată cu adoptarea la 19 decembrie 1944, a legii 641, care abroga toate măsurile legislative anti-evreiești²². Probabil că întârzierea elaborării acestei legi își găsește o explicație în multitudinea de probleme cărora ea trebuia să le ofere rezolvare. Legea opera pe mai multe paliere ale vieții comunității evreiești. Primul era cel colectiv, unde putem încadra, pe lângă amintita abrogare explicită a măsurilor antievreiești și efectul implicit al acesteia: reintrarea în posesia drepturilor cetățenești²³. Articolul 1 al legii 641 prevedea abrogarea dispozițiilor juridice date pe baza legilor discriminatorii, precum și a dispozițiilor discriminatorii date fără bază juridică.

¹⁶ *Colecțiunea de legi și regulamente* (în continuare CLR), tom XXIV, august 1946. pp. 1739—1740.

¹⁷ M.O., I, 219/22 sept. 1944, p. 6377.

¹⁸ CLR, tom XII, oct. 1944, p. 23.

¹⁹ Alexandru Șafran, *Un tăciune smuls flăcărilor — comunitatea evreiască din România, 1939—1947. Memorii*, Ed. Hasefer, București, 1996, p. 146.

²⁰ *Ibidem*, p. 146—147.

²¹ Dinu C. Giurescu, *Guvernarea Nicolae Rădescu*, Ed. ALL București, 1996, p. 81.

²² M.O., I, nr. 294/19 dec. 1944, p. 8236—8239.

²³ De remarcat că legislatorul nu folosește formula „redare a drepturilor”; comunitatea evreiască *reintră* în vechile drepturi.

Un alt nivel (și cel mai consistent) la care legea operează este cel socio-economic. Prevederile cuprinse aici vizează salariații publici și privați, bunurile și contractele. Reprimirea în serviciu a salariaților concediați pe baza legislației antievreiești se făcea la cerere și constituia o măsură menită a reabilita economic un segment important al comunității. O secțiune aparte e consacrată repunerii în legalitate a exercitării meseriilor și oricăror profesii de către membrii comunității evreiești, incluzând aici și posibilitatea relegalizării firmelor de comerț și industrie radiate în temeiul legislației rasiale. Bunurile confiscate reveneau proprietarului evreu, iar în cazul inexistenței acestora, este prevăzută posibilitatea despăgubirii fostului proprietar evreu de către stat. Un al treilea palier vizat de legea 641 era cel al statului personal al membrilor comunității evreiești. Se încerca înlăturarea, în măsura posibilului, a efectelor imixtiunii brutale a legislației discriminatorii, la nivelul relațiilor interumane, personale, prevăzându-se posibilitatea anulării divorțurilor pronunțate pe baze legale discriminatorii.

Marcată de experiența traumatizantă a Holocaustului, comunitatea evreiască europeană se reintegra lent în viața socială. Nu fac excepție nici evreii din România. Reacția lor nu este promptă la adoptarea măsurilor reparatorii. Astfel, la 16 aprilie 1946 apare o lege (legea 292/1946)²⁴, prin care foștilor salariați evrei, care nu făcuseră cereri de reprimire în serviciu în termenul prevăzut de legea 641/1944 li se acorda un nou termen de 15 zile pentru a o face. Tot în 16 aprilie 1946 era publicată o lege similară (294/1946)²⁵ în legătură cu reinstalarea chiriașilor evrei în locuințele din care au fost evacuați în perioada 6 septembrie 1940—23 august 1944. Din moment ce erau necesare legi speciale care să reconfirme intrarea în posesia vechilor drepturi, înseamnă că existau un număr important de membri ai comunității evreiești care nu făcuseră demersurile necesare pentru a beneficia de efectele legilor reparatorii²⁶.

Modificări importante au loc la nivel instituțional. În perioada interbelică funcționase Federația Uniunilor de Comunități Evreiești din România. Aceasta a fost desființată în 1941 și înlocuită cu o nouă instituție, Centrala Evreilor din România, creată la 17 decembrie 1941, care era de fapt o variantă a *Judenrat*-ului creat de Germania Nazistă în statele europene aflate sub dominația sa²⁷. Centrala Evreilor era singurul organism abilitat cu reprezentarea în bloc a comunității evreiești în relațiile cu statul, funcționarea sa fiind reglementată de legi speciale, integrabile în vasta campanie legislativă antievreiască.

După 23 august 1944, o primă și provizorie formă de organizare și reprezentare a intereselor comunității evreiești a fost Consiliul General Evreiesc, organism oficializat în septembrie și menit a funcționa

²² M.O., I, nr. 249/19 dec. 1944, p. 9233—8239.

²⁵ *Ibidem*, pp. 3911—3912.

²⁶ Bibó Istvan vorbește chiar de o criză de identitate comunitară, de o alienare a unei părți a evreilor. Aceștia refuză calificarea „evreu”, folosind pentru autoidentificare termeni ca „deportat” sau „fost persecutat rasial”. Bibó István, *Misere des petits etats d'Europe de l'Est*, Albin Michel, 1993, pp. 337—338.

²⁷ Lya Benjamin, *op. cit.*, p. XLIII.

până la restabilirea Federației Uniunilor de Comunități Evreiești²⁶. Departe de a fi doar atât, Consiliul a fost încă un teren de manifestare a fricțiunilor scenei politice românești, determinate de ascensiunea stimulată a stângii. Desființarea Centralei Evreilor se produce prin Legea 547/31 octombrie 1944²⁹, prin aceeași lege fiind repusă în funcțiune Federația Uniunilor de Comunități, ceea ce reprezenta, printre altele, și repunerea cultului mozaic în drepturile sale anterioare³⁰. Totuși, se observă cu destulă ușurință că legea 547 nu făcea din Federație un organism independent de voința politică și ferit de imixtiunea statului. Funcționarea îi era reglementată de către stat, la fel și componența conducerii. Legea din 2 februarie 1945³¹, confirmă această tendință, ea modificând structura comitetului de conducere a Federației.

Evoluția politică postbelică a României a alimentat un fenomen care se dovedește a fi deosebit de longeviv: persistența unui stereotip existent încă din perioada interbelică, și care asocia, printr-un mecanism reducționist, evreii cu comunismul. Abia ieșită dintr-o perioadă în care i-a fost periclitată însăși existența, minoritatea evreiască era identificată de o parte a societății românești cu comunismul. Problema relației dintre evrei și instaurarea comunismului a fost discutată într-un recent articol, care scoate în evidență complexul de factori care a favorizat această asociere forțată³². Din punctul de vedere al problemei pe care o avem în atenție, dorim să precizăm ca regimurile procomuniste sau comuniste au fost departe de a aduce minoritatea evreiască într-o poziție superioară în raport cu alte minorități sau cu ansamblul societății. Dimpotrivă, comunismul a acționat ca un factor de disoluție a minorității evreiești, continuând pe noi coordonate imixtiunea statului în existența acestei comunități³³.

*
* *
*

Aminteam în prima parte a lucrării o altă categorie de măsuri luate de statul român în problema minorităților, și anume măsurile cu caracter general, adică acelea care aveau drept cadru de aplicabilitate minoritatea în general, fără specificări explicite. Primul organism însărcinat cu rezolvarea problemelor minoritare a fost un departament al Oficiului pentru Lichidarea Patrimoniului fostului Centru Național de Româнизare³⁴, care a funcționat cca. 3 luni, fiind desființat la 11 decembrie 1944³⁵. Între timp, odată cu numirea celui de al doilea guvern Sănătescu, la 5 noiembrie 1944 apare în componența acestuia un departament al minorităților, condus de reprezentantul unei formațiuni-satelit a Parti-

²⁶ Liviu Țărau, *Instaurarea comunismului în România și evreii*, în: Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca, vol. XXXV, 1996, p. 239.

²⁹ M.O., I, nr. 252/31 oct. 1944, p. 6991.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ M.O., I, nr. 26/2 feb. 1945, pp. 708—709.

³² Liviu Țărau, *op. cit.*, pp. 289—302.

³³ Pentru U.R.S.S. vezi Arkadi Vaksberg, *Stalin against Jews*, Vintage Books, New York, 1995; pentru România vezi Al. Șafran, *op. cit.*

³⁴ M.O., I, nr. 202/2 sept. 1944, p. 6253.

³⁵ M.O., I, 287/11 dec. 1944, p. 8045.

dului Comunist (Uniunea Patrioților), Gheorghe Vlădescu-Răcoasa. Acest departament se transformă la 6 decembrie 1944 într-un minister³⁶ fapt semnificativ pentru ascensiunea pe care discuția asupra problemei minorităților o cunoaște în spațiul public românesc. Se naște o întrebare firească: cum s-a produs această ascensiune? Credem că această problemă trebuie discutată în strânsă legătură cu acțiunea sinergică a doi dintre factorii amintiți în prima parte a lucrării: U.R.S.S. și „reprezentanța” acesteia în România, Partidul Comunist.

Pentru tratarea temei propuse, credem că este utilă — chiar cu riscul de a ne abate temporar de la subiect — o succintă prezentare a locului ocupat de problemele naționale în cadrul politicii interne a U.R.S.S.; dorim să reliefăm în special unele probleme pe care le considerăm esențiale din perspectiva analizei pe care o intenționăm.

Confrunțați cu realitatea că „paradigma națională” conținea în epocă modelul general de identificare colectivă (națiunea, cu accent pe etnic în estul Europei) și de structurare politică (statul-națiune’, bolșevicii au căutat să o integreze „dialectic” pe aceasta în propriul corpus ideologic. Piatra de temelie în acest sens este pusă de nimeni altul decât I. V. Stalin cu al său articol *Marxismul și chestiunea națională*, scris în 1913 și purtând marca influenței social-democratului austriac Otto Bauer³⁷. Definind națiunea ca „o comunitate constituită istoric”³⁸, Stalin considera că acesta este supusă așa-ziselor „legi ale istoriei”³⁹ și că în virtutea acestora, ea va dispărea mai devreme sau mai târziu. Realitățile cu care sunt confrunțați bolșevicii odată ajunși la putere îi fac pe aceștia să-și moduleze discursul în problema națională. Lenin distinge între un naționalism „burghez”, rău, al „națiunilor opresoare” și un naționalism legitim, al „națiunilor oprimate”⁴⁰, al cărui potențial putea fi folosit în sens revoluționar. Bolșevicii percepeau națiunile într-o manieră tipic organicistă, așezându-le pe diferite „trepte ale evoluției”. Existau, după această schemă, națiuni avansate și națiuni înapoiate. Considerându-se menii să grăbească mersul „evoluției istorice”, comuniștii au considerat că principala lor sarcină în această problemă este să acționeze pentru „egalizarea” (din punct de vedere al evoluției) diferitelor națiuni.

Convinși că pentru „lichidarea înapoierii” unor națiuni ale fostului Imperiu Țarist, efortul principal trebuia să se producă pe tărâm cultural, comuniștii sovietici au dus o consecventă politică de cultivare și protejare a diferitelor culturi naționale, în speranța că astfel tensiunile naționale vor dispărea, facilitând omogenizarea socială atât de dorită de

³⁶ M.O., I, nr. 257/6 dec. 1944, p. 7182.

³⁷ Hugh Seton-Watson, *The East European Revolution*, London, Methuen, 1961, p. 339.

³⁸ „O națiune este o comunitate de indivizi, istoric constituită, stabilă, formată pe baza unei limbi, unui teritoriu, unei vieți economice și unor caracteristici psihologice comune, manifestate într-o cultură comună”; cf. *Nationalism*, J. Hutchinson and Anthony D. Smith (eds.) Oxford University Press, 1994, p. 20.

³⁹ „[...] o națiune, ca orice fenomen istoric, este supusă legilor schimbării, are propria istorie, propriul început și propriul sfârșit”, cf. *Ibidem*.

⁴⁰ Yuri Slezkin, *The URSS as a communal apartment or how a socialist state promoted ethnic particularism*, in: *Slavic Review*, vol. 53, nr. 2/1994, pp. 418—419.

adeptii „dictaturii proletariatului“. Dogma de la care se împărtășeau cei ce gândeau în acest fel este cea anunțată de Lenin⁴¹ și repetată de Stalin la Congresul al X-lea al P.C.U.S.: „cultura trebuie să fie națională în formă și socialistă în conținut“. Viziunea bolșevică s-a concretizat în plan politic printr-o formulă federală (U.R.S.S.), care rezerva autonomie *culturală* părților componente. Scopul politicii minoritare a Uniunii Sovietice era, deci, nivelarea asperităților naționale, omogenizarea și din această direcție a societății și construirea „națiunii socialiste“ la care Stalin se referă în 1929⁴². Scopul politicii minoritare a comuniștilor sovietici s-a dovedit a fi utopic. În realitate, ingeniosul, dar inutilul procedeu omogenizator înmaginat în U.R.S.S. a stimulat și a promovat particularitățile naționale, generând, nu de puține ori, tensiuni⁴³.

Dreptul constituțional sovietic trebuia să țină pasul cu evoluția politicii față de minorități. Apar astfel definite ca noțiuni juridice câteva noțiuni ca „națiune“ și „naționalitate“⁴⁴. Politica de cultivare a particularismului național începe să capete noi dimensiuni spre sfârșitul anilor '30, când se înregistrează spectaculoasa emergență a rușilor ca grup național din ce în ce mai mult identificat cu U.R.S.S. Această tendință este accentuată în cursul celui de-al doilea război mondial, când Stalin găsește resurse noi în discursul național/patriotic⁴⁵ și chiar panslav. Astfel, preceptele ideologice ce ghidau politica sovietică în problema naționalităților în timpul N.E.P.-ului și chiar până la mijlocul deceniului patru sunt umbrite de resurecția „paradigmei naționale“ sprijinită etnic pe ruși, iar politic pe U.R.S.S. Hélène Carrère d'Encausse e îndreptățită să afirme că în timpul celui de al doilea război mondial, statul comunist sovietic pare să fi „cedat locul [...] unui stat tradițional, atașat valorilor comune ale societății internaționale: patriotismul, patrimoniul istoric al națiunii, securitate“⁴⁶. În ofensiva împotriva Germaniei naziste, U.R.S.S. intra în contact cu realitățile etnice ale Europei Centrale și de Est. Aici problemele minorităților se dovediseră acute încă imediat după primul război mondial și rămăneau la fel după cel de-al doilea, în condițiile înaintării spre vest a armatelor și apoi a sistemului politic sovietic. Acum U.R.S.S. nu mai vedea statele Europei Centrale și de Est în termenii mesianismului revoluționar (așa cum se întâmpla în momentul înființării Cominternului) ci, așa cum spune Adam Westoby, „în termeni de teritoriu și de populație posedate“⁴⁷. Cazul mișcărilor de populație de origine etnică germană este elocvent pentru maniera în care sovieticii tratau problemele naționale în statele

⁴¹ *Ibidem*, p. 424.

⁴² *Ibidem*, p. 419.

⁴³ *Ibidem*; *Soviet Nationalities Policy in Practice* (Robert Conquest ed.), Fr. A. Praeger, Publishers, 1967, passim.

⁴⁴ V. Țărău, *Le probleme national dans la politique du Parti Communiste entre 1944—1945*, in: *Transylvanian Review*, vol. V, nr. 4/1996, p. 23 (în continuare: V. Țărău, *Le probleme...*).

⁴⁵ Hélène Carrère d'Encausse, *Le grand frère. L'Union Sovietique et l'Europe sovietisée*, Flammarion, 1983, p. 16.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 15.

⁴⁷ Adam Westoby, *Communism since World War II*, Harvester Press, 1981, p. 10.

ocupate militar de ei. Moscova nu a ezitat să utilizeze disensiunile naționale și teritoriale existente între și în statele Europei Centrale și de Est, instrumentalizându-le în vederea obținerii propriilor scopuri⁴⁸.

Circumscriind, — după această lungă paranteză — discuția la situația României, mai mulți cercetători au ajuns la concluzia că U.R.S.S. a folosit disputa româno-maghiară asupra Transilvaniei în scopul instaurării unui guvern comunist la București⁴⁹. Primul pas în amorsarea crizei politice din România a fost instalarea, în noiembrie 1944 de către U.R.S.S., a propriei administrații militare în Transilvania de Nord-Vest. Pretextul folosit de sovietici era, după cum se știe, existența conflictelor româno-maghiare (cu autori principali români) care periclita stabilitatea situației în spatele frontului. Iată, deci, o abilitate readucere în discuție a relațiilor interetnice și a problemei minoritare, instrumentalizate și folosite ca fațadă în problema retrocedării către statul român a nord-vestului Transilvaniei; miza reală era, reamintim, accesarea la putere, la București, a unui guvern comunist.

Examinând retrospectiv evoluția situației politice din România primilor ani postbelici, remarcăm că intervenția sovietică s-a produs în principal pe două căi: direct (uneori folosind forța militară), și indirect, prin acțiunea Partidului Comunist, prin care se urmărea penetrarea și destructurarea sistemului politic autohton. Traducând această schemă în termenii problemelor minorităților, distingem faptul că U.R.S.S. a acționat direct în cazul etnicilor germani. Vehicul al puterii sovietice, Partidul Comunist utiliza o largă paletă tactică în această problemă, în funcție de evoluția situației politice interne și de creșterea propriei puteri decizionale. Putem distinge astfel două perioade: prima (august 1944—martie 1945) în care Partidul Comunist din România se afla la putere, dar în cadrul unei coaliții; deținând practic ministerul de resort, poate să impună, în anumite limite, politica proprie în problema națională. A doua perioadă este cea care începe cu martie 1945. Obținând aproape în exclusivitate puterea, comuniștii trec la impunerea mai directă a propriilor principii în domeniu. Totuși, în toate aprecierile făcute în legătură cu activitatea Partidului Comunist în problema națională, trebuie să se țină seama că această activitate se desfășoară în limitele impuse de rațiunile de securitate ale U.R.S.S. și se pliază pe obiectivele politicii externe a acestui stat.

În primă instanță, după august 1944, Partidul Comunist adoptă un discurs liberal (chiar de factură occidentală) în problema națională, speculând abil neajunsurile conduitei interbelice în politica referitoare la minorități. Preceptele sovietice (principii, scopuri, metode) nu se impun, în general, în prim-planul discursului comunist, ci apar mai degrabă izolat, în cuprinsul unor articole propagandistice⁵⁰. Ceea ce caracterizează totuși atitudinea Partidului Comunist (și constituie în același

⁴⁸ Vasile Pușcaș, *National and Territorial Conflicts in Central and Eastern Europe and the Enforcement of the Soviet Domination*, în: *Transylvanian Review*, IV, nr. 4, 1995, pp. 20—28.

⁴⁹ V. Pușcaș, *op. cit.*; V. Țărău, *Problema Transilvaniei în ecuația comunizării României*, în vol.: *Sovietizarea nord-vestului României, 1944—1950*, Ed. Muzeului Sătmărean, 1996, pp. 87—93 (în continuare: V. Țărău, *Problema Transilvaniei...*).

timp un import sovietic) este susținută campanie de modificare a terminologiei juridice românești referitoare la problema minoritară. Cel mai elocvent caz este pledoaria pentru înlocuirea termenului „minoritate” cu cel de „naționalitate conclocuitoare”⁵¹. Impunerea acestei sintagme se produce din dorința Partidului Comunist de a asigura o marcă vizibilă și inconfundabilă politicii sale în domeniul național. La nivel oficial, prima modificare de terminologie, semnificativă din punct de vedere al evoluțiilor ulterioare, este cea remarcată de Virgiliu Țărau: se renunță oficial la uzul substantivului „minoritate” în favoarea construcției „naționalitate minoritară”⁵², parcurgându-se astfel jumătate de drum în sensul impunerii sintagmei „naționalitate conclocuitoare”. Folosirea adjectivului „minoritar” atenuează, în opinia comuniștilor, neta separare impusă de folosirea substantivului „minoritate”.

La finele lunii ianuarie a anului 1945, în timp ce se amorsa criza ce avea să ducă la înlăturarea guvernului Rădescu și concomitent cu deportarea etnicilor germani în U.R.S.S., Partidul Comunist își anunță intențiile în chestiunea minoritară prin intermediul programului de guvernare al Frontului Național Democrat. La punctul patru al acestui program, F.N.D. se angaja la „înfăptuirea unei politici democratice și de *înfrățire între naționalitățile conclocuitoare ale țării*” (s.n.), ceea ce va duce, după același program, la retrocedarea Transilvaniei de Nord-Vest, României⁵³. Semnalul pe care îl transmitea astfel Partidul Comunist viza orizontul de așteptare pe care sovieticii îl creaseră prin punerea în relație a reglementării democratice a problemei naționale cu retrocedarea Transilvaniei de Nord-Vest. Mesajul cuprins în programul F.N.D. era adresat exclusiv societății românești; pentru sovietici, acesta nu avea relevanță, așteptările lor mergând în altă direcție⁵⁴.

Organizarea Ministerului Naționalităților Minoritare (M.N.M.) se oficializează la o lună de la înființare, prin Legea 7 din 5 ianuarie 1945⁵⁵. Semnificativ din punct de vedere al mesajului transmis, în textul legii apare de două ori sintagma *naționalități minoritare conclocuitoare*. Formula ca atare este un hibrid menit să concilieze termenii folosiți în titulatura ministerului (M.N.M.), cu cei aparținând tipologic discursului comunist. Situația evoluează odată cu adoptarea, la 7 februarie 1945 a legii 86, intitulată „Statutul Naționalităților Minoritare”.

⁵⁰ „Orizont”, an 1, nr. 3, 15 dec. 1944, p. 3: Înnoirea pe care Partidul Comunist urma să o aducă odată ajuns la putere este subliniată într-un articol al acestei reviste, sugestiv intitulat *De la minorități la naționalități*. Semnatarul articolului vede în exemplul URSS în tratarea problemei naționale o pildă grăitoare de „lichidare a vrăjbei între națiuni” și a „patimilor naționaliste”.

⁵¹ V. Țărau, *Le probleme . . .*, p. 23.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *România. Viața politică în documente — 1945*, Direcția Generală a Arhivelor Statului, p. 94, doc. 7.

⁵⁴ Totuși, în telegrama prin care URSS retroceda, la 9 martie 1945 guvernului Groza, Transilvania de Nord-Vest, Stalin continua „jocul” în acciași termeni: „Având în vedere că noul guvern român care a preluat actualmente guvernarea țării își asumă răspunderea pentru cuvenita ordine și liniște pe teritoriul Transilvaniei și asigurarea drepturilor naționalităților (s.n.) [. . .], guvernul sovietic a hotărât . . . să consimtă pentru instaurarea în Transilvania a administrației Guvernului român”. *România. Viața politică în documente 1945*, p. 198, doc. 44.

⁵⁵ M.O., I, nr. 4/5 ian. 1945, p. 64—65.

Statutul reglementa drepturile pe care le aveau cetățenii aparținând minorităților naționale la mai multe niveluri. Unul dintre acestea este cel al drepturilor individuale. Se statuează principiul de bază al egalității în fața legii, fără nici o deosebire de rasă, naționalitate etc., principiu existent și în Constituția aflată în vigoare în vremea respectivă. Cea mai consistentă parte a „Statutului“ este aceea care cuprinde dispozițiile privitoare la limbă. Deși limba oficială este declarată româna, există o serie de prevederi care reglementează uzul oficial al altor limbi, într-o arie destul de largă de domenii. Dacă în cuprinsul unei unități administrative domiciliu într-o proporție de cel puțin 30% cetățeni români aparținând unei minorități naționale, aceștia aveau dreptul să-și folosească limba maternă fără restricții în justiție și administrație⁵⁶. Prin aceste prevederi care nu aveau precedent în legislația românească, se statuau de fapt drepturi colective pentru unele minorități⁵⁷.

În legătură cu caracterul și motivația adoptării acestei legi s-au emis de-a lungul timpului mai multe păreri. Propaganda oficială aprecia „Statutul“ în mod pozitiv sub toate aspectele⁵⁸. Unii autori — Kendi Erich — consideră că „Statutul“ conține o codificare detaliată a protecției minorităților⁵⁹, și acesta este cu atât mai remarcabil cu cât în acea perioadă nu exista, așa cum spune Nicola Girasoli, un sistem legislativ internațional de protecție a minorităților, așa cum se intenționa în perioada interbelică⁶⁰. Un alt autor, Tóth Sándor, merge mai departe, considerând că „Statutul“ era de-a dreptul „o negare a ideii de stat național, cu o singură limbă“⁶¹. După ce îi constată din perspectivă actuală ineficacitatea, același autor afirmă că funcția „Statutului“ a fost aceea de „a induce în eroare opinia publică din străinătate și de a sugera că România se va regenera sub semnul unei democrații sincere“⁶². În aprecierea acestei afirmații, trebuie să ținem cont că Partidul Comunist deținea Ministerul Naționalităților și, deci, „Statutul“ reflecta discursul comunist de la acea dată. Deși puțin forțată, afirmația lui Tóth surprinde o parte din rațiunile adoptării acestei legi. Una dintre aceste rațiuni este chiar „asigurarea fațadei democratice“ a politicii Partidului Comunist, remarcată în alți termeni de Tóth. De asemenea, adoptarea acestei legi trebuie pusă în legătură cu alte două aspecte. Primul dintre ele este situația din Transilvania de Nord-Vest, unde Consiliul Consultativ Suprem (forul legislativ al zonei aflate sub ocupație sovietică), adoptă o lege a minorităților prin care acestora li se acordau drepturi largi⁶³. În legătură cu aceasta, remarcăm că unele din prevederile „Sta-

⁵⁶ M.O., I, nr. 30/7 feb. 1945, p. 819, sqq.

⁵⁷ Vezi Tibor Várady, *Collective minority rights and problems in their legal protection: the example of Yugoslavia*, in: *East European Politics and Societies*, vol. 6, nr. 3, 1992, p. 270.

⁵⁸ *Trei ani de aplicare a Statutului Naționalităților*, Subsecretariatul de Stat al Naționalităților, București, 1948 (în continuare: *Trei ani...*).

⁵⁹ Kendi Erich, *Minderheitenschutz in Rumänien*, R. Oldenbourg Verlag, 1992, p. 43.

⁶⁰ Nicola Girasoli, *National Minorities. Who are they?* Akademiai Kiadó, Budapest, 1995, p. 28.

⁶¹ Tóth Sándor, *Quo Vadis, Romania?* Hungarian Human Rights Foundation, Katalizátor Iroda, Budapest, 1990, p. 36—37.

⁶² *Ibidem*, p. 37.

⁶³ V. Târău, *Problema Transilvaniei...*, p. 89—90.

tutului“ erau concepute pentru a fi aplicate pe teritoriul Transilvaniei de Nord-Vest, care la acea dată nu aparținea încă României (de exemplu, art. 22). Al doilea aspect legat de adoptarea „Statutului“ este că acesta se adresa în special minorității maghiare din Transilvania. Deși prevederile sale au un caracter general, ele creează (ținând cont de realitățile demografice din România, plus Transilvania de Nord-Vest), o situație favorabilă minorității maghiare. În plus, articolul 22 al „Statutului“ prevedea crearea unor catedre cu limba de predare maghiară și germană pe lângă Facultatea de Drept și cea de Litere de la Universitatea din Cluj. Acest articol 22 conține „nucleul“ legislativ care, dezvoltat prin legi ulterioare, va duce la apariția Universității Bolyai. Reacția populației maghiare la acest „Statut“ este insuficient studiată. Credem, totuși, că ea a fost în general defavorabilă. Minoritatea maghiară nu aștepta în acea vreme o lege, fie ea foarte favorabilă, din partea statului român, ci o eventuală (și foarte probabilă, în epocă) alipire a Transilvaniei la statul ungar.

Revenind la discutarea legilor 7 și 86 din 1945, observăm că în rapoartele care însoțesc textele acestor legi și chiar în conținutul legilor, se produc noi modificări terminologice. Autorul acestor rapoarte, ministrul Gheorghe Vlădescu-Răcoasa, urmărește consecvent să introducă oficial noțiunea de „naționalitate conlocuitoare“ în uzul juridic, fără a o defini și a-i justifica necesitatea. Deși ministerul pe care îl conduce se numește Ministerul Naționalităților Minoritare, Vlădescu-Răcoasa scrie în raport despre existența „naționalităților conlocuitoare“⁶⁴. În raportul aferent „Statutului“, Vlădescu-Răcoasa evită cu grijă folosirea termenului „minoritate“, chiar dacă acesta se impunea din rațiuni de claritate a textului. Astfel, întâlnim formula „naționalități conlocuitoare mai puțin numerice“⁶⁵. Situația se complică în textul legii „Statutului“, datorită inovațiilor terminologice operate de legislator. În articolul 4 al acestei legi se statuează egalitatea tratamentului între cetățenii români „aparținând unor *naționalități de altă rasă, limbă sau religie decât cea română* (s.n.)“ și ceilalți cetățeni români. Această formulare, în pofida nebulozității sale, este admisă din punct de vedere juridic, în locul mai adecvatei formule: „minorități de rasă, limbă și confesiune“⁶⁶.

După 6 martie 1945 se observă radicalizarea, atât în formă, cât și în fond, a politicii minoritare a Partidului Comunist. În prim-planul discursului comunist începe să se afle tot mai mult formula „rezolvarea problemei naționale“; odată ajunși la putere, comuniștii români se inspiră (mai pe larg decât o făceau înainte) din principiile și frazeologia bolșevică în legătură cu această problemă. Relevante în această direcție credem că sunt două legi adoptate în august 1945 și ale căror prevederi se completează reciproc: legile 629 și 630/1945⁶⁷. Prima dintre ele elimină termenul „minoritate“ din conținutul legilor 7 și 86/1945, înlocuindu-l cu sintagma „naționalitate conlocuitoare“. Legea 630 stabi-

⁶⁴ M.O., I, 4/5 ian. 1945, pp. 64—65.

⁶⁵ M.O., I, nr. 30/7 feb. 1945, p. 819, sqq.

⁶⁶ cf. V. Târău, *Le probleme . . .*, p. 23.

⁶⁷ M.O., I, nr. 176/6 aug. 1945, pp. 6794—6797.

lește definirea și pedepsirea unor infracțiuni la „Statutul Naționalităților“.

O lectură mai atentă a acestor legi ne aduce în atenție câteva date importante ce intervin în politica oficială față de minorități după acederea Partidului Comunist la putere. Adoptarea legilor este motivată oficial prin „necesitatea de a se pune de acord legislația existentă cu noua concepție cu privire la chestiunea națională“⁶⁸ (evident, concepția Partidului Comunist). Noua concepție, axiomatic decretată optimă, era ridicată la rang de dogmă și determina implicit eliminarea „prejudecăților trecutului“. Aici am putea încadra și eliminarea mai sus amintită a termenului „minoritate“. Un alt exemplu este eradicarea din terminologia juridică și din uzul public a noțiunii de „origine etnică“, considerată „produs al concepției rasiale din trecut“. Mai mult preocupat de chestiuni formale, legislatorul este inconsecvent în privința definirii juridice a acestei noțiuni de „origine etnică“. Articolul 1 al legii 630 prohibește folosirea în acte publice a indicației „origine etnică“ sau *a oricărui alt sinonim*, sub amenințarea pedepsei pentru rasism. Adoptată în aceeași zi, legea 629, prin art. 1, crează o sinonimie între conținutul noțiunii „origine etnică“, recent eliminată, și cel al noțiunii de „naționalitate“ (care o înlocuiește oficial pe cea de „origine etnică“)⁶⁹. De vreme ce conținutul celor două noțiuni este identic și validat juridic în noua politică minoritară, ajungem la concluzia că doar forma noțiunii era cea care „o rupea cu trecutul“.

„Noua concepție“ nu se manifestă doar la nivel terminologic. Legea 630 îi asigură aplicarea în plan penal, definind noi infracțiuni la legislația privitoare la minorități și stabilind pedepsele aferente. Întâlnim astfel delictul de „abuz prin alterarea numelui“, pedepsit cu 1—3 luni închisoare; delictul de rasism, comis în cazul folosirii noțiunii de „origine etnică“, pedepsit cu închisoare de la 3 luni la un an, iar cel mai grav delict definit este cel de „învrăjpire națională“ pedepsit cu 1—5 ani închisoare fără posibilitatea suspendării pedepsei.

Caracteristică din punct de vedere al substratului ideologic este infracțiunea de „ofensă contra armoniei dintre naționalitățile conlocuitoare“, pedepsită cu închisoare de până la 3 ani. De fapt, ne aflăm în fața impunerii unei alte dogme: postularea intenției și dorinței naționalităților de „armonioasă conlocuire“⁷⁰. Primele semne ale conturării acestei dogme se pot distinge în amintitul program de guvernare al F.N.D. de la sfârșitul lunii ianuarie 1945. Ea se regăsește constant la nivelul discursului oficial în întreaga perioadă comunistă. La 9 aprilie 1946, în motivațiile oficiale ce însoțesc adoptarea legii 276/1946 privind înființarea Conservatorului Maghiar de Muzică și Artă Dramatică din Cluj, Mihail Ralea, Ministrul Artelor menționează că înființarea acestei instituții corespunde „[...] tendinței actuale de *înfrățire a populației române*

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ „Toți cetățenii români interesați în precizarea vechii lor naționalități (origine etnică, în concepția rasială din trecut), vor putea sesiza din proprie inițiativă [...] primăria [...]“.

⁷⁰ M.O., I, nr. 176/6 aug. 1945. Pp. 6795—6797.

⁷¹ M.O., I, nr. 85/9 apr. 1946, pp. 3618—3619.

cu cea maghiară (s.n.)⁷¹. Negând aprioric posibilitatea tensiunilor interetnice, comuniștii comit eroarea, din punctul nostru de vedere, de a subordona complexitatea relațiilor sociale (în sens larg) și a celor interetnice (în sens restrâns) unei scheme ideologice. Această conduită nu este singulară în statele ajunse sub regimuri de tip sovietic, fiind remarcată de F. Warner Neal și în cazul Iugoslaviei⁷², semn că avem de-a face cu același tip de abordare ideologică întâlnit în U.R.S.S. (wishful thinking). Considerăm că legile 629—630 marchează transplantarea în sistemul politic și juridic românesc a principiilor, metodelor și obiectivelor politicii minoritare aplicate în U.R.S.S. în perioada interbelică.

Discursul oficial se axează, începând cu 1945, pe promovarea unui nou tip de construct social⁷³, *poporul muncitor*, în defavoarea vechiului tip de solidaritate identificare, cel bazat pe națiune. Această direcție se concretizează în textul Constituției adoptate în 1948. România (Republica Populară Română) este definită ca „stat popular, unitar, independent și suveran”⁷⁴. Diferența față de formularea „stat național” existentă în constituțiile din 1923 și 1938 este imensă și nu are nevoile de comentarii. Deci, *națiunea* dispăre din discursul oficial, se vorbește însă foarte mult de *naționalități*⁷⁵. Pentru a accentua aceasta, un text propagandistic din 1949 menționează următoarele: „Copiii învață în școli în limba lor maternă, manualele fiind tipărite în cele 14 limbi vorbite în țara noastră”⁷⁶.

Începând din august 1945, dogma „înfrățirii” apare constant în propaganda comunistă⁷⁷ și este pusă tot mai des în legătură cu relațiile dintre etnicii români și cei maghiari. Conform propagandei, aceste relații cunosc o constantă îmbunătățire, ele devenind leit-motivul discursului comunist în legătură cu problema națională și model de tratare a acesteia.

Dacă scopul politicii minoritare a Partidului Comunist coincide cu cel sovietic din perioada interbelică (aplatizarea asperităților naționale), metodele sunt și ele copiate în parte. Ne referim la tactica stimulării culturale a minorităților, amintită ceva mai sus. Mai exact, această stimulare culturală în sens pozitiv se produce mai ales în cazul unei minorități — cea maghiară. Începuturile acestei tendințe pot fi detectate în prevederile generoase ale „Statutului Naționalităților” cu privire la uzul limbii diferitelor minorități în justiție și în administrație, precum și în cele cu privire la învățământul în limbile minorităților. În decursul următorilor ani, asistăm la structurarea unui puternic sistem de învățământ cu predare în limba maghiară. Catedra înființată la Universitatea din Cluj, prin articolul 22 al „Statutului” se transformă la 29 mai 1945

⁷² F. Warner Neal, *Yugoslav approaches to the nationalities problema. The politics of circumvention*, in *East European Quarterly*, vol. XVIII, 1984, p. 328.

⁷³ Katherine Verdery, *Nationalism and National Sentiments in Post-Socialist Romania*, in *Slavic Review*, vol. 52, nr. 2, 1993, pp. 179—203.

⁷⁴ *Constituția Republicii Populare Române*, Imprimeria Centrală, București, 1949, p. 5.

⁷⁵ În URSS accentul se pune în aceeași perioadă pe națiune și nu atât pe naționalități.

⁷⁶ *Patriotismul și internaționalismul proletar*, ed. P.M.R., 1949, p. 30.

⁷⁷ Gh. Gheorghiu-Dej, *Poziția P.C.R. față de curentele șovine și revizioniste*, ed. P.C.R., 1946; *Trei ani...*, passim.

într-o universitate separată, cu limba de predare maghiară, în cadrul căreia funcționau patru catedre: 1. Litere și Filosofie; 2. Drept și Economie politică; 3. Științe; 4. Medicină umană⁷⁸. În completarea legii de la 26 mai vin două măsuri adoptate în cursul anului 1946. Este vorba de organizarea unui seminar pedagogic universitar pe lângă Universitatea cu limba de predare maghiară⁷⁹ (la 25 ianuarie 1946); câteva luni mai târziu are loc înființarea Conservatorului Maghiar de Muzică și Artă Dramatică⁸⁰. Toate aceste instituții preiau studenții care au urmat cursurile fostei Universități maghiare din Cluj între anii 1940—1944, precum și, se pare, o parte din corpul profesoral.

Nu doar la nivelul învățământului superior se produc astfel de evoluții, ci și la nivel secundar sau primar. La 3 decembrie 1945 se înființează școli industriale cu limba de predare maghiară, prin împărțirea unor foste școli industriale cu limba de predare română, în secții românești, respectiv maghiare și apoi constituirea secției maghiare într-o școală separată⁸¹. Dezvoltarea exponențială a rețelei de învățământ cu limba de predare maghiară determină, ca un corolar al măsurilor trecute în revistă mai sus, înființarea (23 noiembrie 1946) a două inspectorate școlare regionale speciale, cu sediul la Cluj și Brașov. Acestea trebuiau să supravezeze activitatea învățământului de stat și confesional cu limba de predare maghiară din România⁸².

Astfel de măsuri favorabile minorității maghiare nu se localizează doar la nivelul învățământului. În mod similar stau lucrurile și cu alte domenii culturale, astfel încât în octombrie 1946 este necesară o lege prin care se înființează Inspectoratul General al Artelor pentru Probleme Maghiare⁸³, cu sediul la Cluj. Acest organ gira activitatea instituțiilor de cultură ale minorității maghiare, având trei secțiuni: teatru, muzică, arte plastice.

Această evoluție trebuie corelată, în opinia noastră, cu lunga existență (până în 1953) a unei formațiuni politice care reprezenta minoritatea maghiară în ansamblu: Uniunea Populară Maghiară. Deși formațiune politică de stânga, credem că frazeologia marxistă adoptată de U.P.M. era doar un adstrat menit să o facă să supraviețuiască într-un sistem politic în care „rolul conducător“ al Partidului Comunist se afirma tot mai mult. De fapt, credem că U.P.M. era o formulă de preservare a identității naționale a minorității maghiare, atât prin intermediul reprezentării politice *separate* a acesteia (într-o perioadă de monolitism politic, după 1947), cât și prin activitatea cu preponderență culturală pe care acesta o întreprindea.

Acestea fiind spuse, am încerca formularea unei concluzii provizorii. Se observă similaritatea (subliniată mai sus) dintre politica minoritară sovietică (din anii N.E.P.-ului și chiar de mai târziu, până la mijlocul anilor '30), și tratamentul oarecum „preferențial“ adresat minorității maghiare. Acest tratament răspunde unei duble exigențe din punct de

⁷⁸ M.O., I, nr. 119/29 mai 1945, p. 4424.

⁷⁹ M.O., I, A, nr. 22/26 ian. 1946, p. 556.

⁸⁰ M.O., I, A, nr. 85/9 apr. 1946, p. 3618—3619.

⁸¹ M.O., I, nr. 286/3 dec. 1945, p. 10883.

⁸² CLR, tom. XXIV, 23 nov. 1946, pp. 2535—2536.

⁸³ CLR, tov. XXIV, 2 oct., 1946, pp. 2236—2237.

vedere sovietic. Pe de o parte, stimularea culturală a minorității era „ortodoxă“ din punct de vedere al ideologiei leniniste. Această primă exigență ideologică se pliază foarte bine pe conduita „instrumentalizatoare“ a U.R.S.S. Sovieticii au avut ocazia să constate din proprie experiență că această conduită în problema minorităților nu reduce, ba chiar stimulează diferențele naționale, deseori izbucnind conflicte între pretențiile centralizatoare ale statului sovietic și tendințele separatiste ale diferitelor minorități. Prin discriminarea pozitivă practică în România la adresa minorității maghiare, U.R.S.S., prin intermediul factorilor locali de putere, continua să utilizeze potențialele tensiuni româno-maghiare, plasându-se în postura de arbitru și controlând astfel mai ușor situația politică din România.

Astfel, România se integrează în aria est-europeană în care rațiunile strategice sovietice dictează păstrarea patrimoniului ideologic inter-naționalist (vezi dogma „înfrățirii“), în timp ce în U.R.S.S. se continuă tendința, observată încă din timpul războiului, de a-l abandona³⁴ dreptat.

CĂLIN MORAR-VULCU

THE NATIONAL MINORITIES STATUTE IN ROMANIA
(23rd OF AUGUST 1944—1945)

(Abstract)

The paper deals with the issue of the national minorities policy in Romania between August 1944 and 1945. We focused upon this period of time, because it contains significant evolutions which prefigure the course of the policy towards the minorities in the early years of the communist regime. In 1944 and especially in 1945 take place important changes, brought up by a complex of factors, of which the most important is the Soviet involvement. As a consequence, the discrimination of minorities continues after August 1944, the main victim being the German minority of Romania. Besides this, we had in view the main legislative measures that restored the situation of the Jewish minority, abolishing the discriminating laws that had been adopted between 1938 and 1944. Noteworthy is the attitude of the Communist Party of Romania in the national question in this period. Serving Soviet purposes, the C.P. of Romania used a great deal of tactics, including the liberal discourse and, after March 1945, the Soviet — inspired one. Characteristic are some changes that occur at the terminological level (e.g. the communists replace the term “national minority” by the one of “cohabiting nationality”).

³⁴ Simptomatice în acest sens ni se par izbucnirile naționaliste și antisemite ale lui Stalin din ultimii ani ai vieții sale. În 1950, combătând teoriile lingvistului N. I. Marr, Stalin afirma primatul etnicității asupra claselor sau ideologiilor (vezi Y. Slezkine, *op. cit.*, p. 446).